

STUDIE

**„Slovenská karta“ v plzeňské politice
po vzniku Československa.
Komparace vývoje na západě
a východě republiky v letech 1919–1920**

KAREL ŘEHÁČEK

The “Slovak card” in politics in the region of Plzeň after the establishment of Czechoslovakia. Comparison of developments in the west and east of the Czechoslovak Republic in 1919–1920

The establishment of Czechoslovakia in 1918 united several hitherto relatively heterogeneous territorial units: Bohemia, Moravia and a part of Silesia, on the one hand, with Slovakia and Transcarpathian Ukraine, on the other. Their populations' awareness of what life was like on the other side of the Morava River was probably not particularly high, and, as a result, the territories were practically foreign countries. Did the west and east of Czechoslovakia at least share some common post-war development features? This paper attempts to compare some of the events in the first two years after the establishment of the common state, emphasising national and social issues as the basis for comparison. Did the west of Czechoslovakia, with its German population, residing mostly in its border areas, have anything in common with Slovakia with its national differentiation? And did the west and the east of the republic also face some common social issues, exacerbated by a five-year military conflict? Did they offer comparable solutions to shortages of basic foodstuffs and make comparable efforts to improve working conditions or make housing more affordable? Could developments taking place hundreds of miles away influence events on the other side of the country? The paper seeks to answer all of these and many more questions through archival and historical research.

Keywords: Czechoslovakia; social development; nationality issues; 1919–1920; west-east comparison

I. Úvod

V říjnu 1918 došlo nejen k naplnění snu obyvatelstva české národnosti v českých zemích o samostatném státu, ale vznikem Československa začali Češi více poznávat i své nové spoluobčany zpoza řeky Moravy, Slováky. Obyvatelé západočeské metropole Plzně se s nimi setkávali již na frontách Velké války, v zajateckých táborech či zahraničních legiích, po vzniku společného státu odjeli zase mnozí z nich na Slovensko aktivně bránit československé území proti útokům zvenčí. To vše přinášelo o téměř neznámé zemi pod Tatrami a o jejích obyvatelích nové informace, které se prostřednictvím sdělovacích prostředků i osobních svědectví dostávaly ve větší míře na západ Čech a zejména do Plzně již od jara 1919, takže plzeňské obyvatelstvo mohlo poválečný vývoj na dalekém Slovensku srovnávat se situací v jeho domovech a plzeňském okolí.

Ukazovalo se především to, že lidé žijící na západě i východě Československa mají hodně podobné problémy, zejména sociální, ale také národnostní, protože jak Češi na západě Čech, tak Slováci na jihu, severu a východě Slovenska měli obdobnou a ne zcela pozitivní zkušenost s národnostními menšinami, které tam dlouhodobě žily: na západě Čech s obyvateli německé národnosti, na Slovensku zejména s Maďary či Poláky. Tytéž problémy skutečně umožňovaly srovnávat a zkušenosti ze Slovenska byly plzeňským obyvatelstvem reflektovány. Toho využívaly či spíše zneužívaly i jisté politické síly, které zejména národním a politickým radikalismem na Slovensku znepokojovaly obyvatelstvo Plzně a českého západu, takže se tzv. slovenská karta hrála vždy, kdy se někomu právě hodila, ovšem zejména před volbami.

K jejímu závažnému zneužití došlo v Plzni krátce před klíčovými poválečnými obecními volbami v červnu 1919, o čemž svědčí aféra poručíka Václava Červeného, popsaná v další kapitole této studie. Rozruch, který způsobila, vypovídá o tom, že reflexe událostí na vzdáleném Slovensku rezonovaly i na západě Čech poměrně živě, a nabízí logicky otázku, co plzeňské obyvatelstvo o dění na Slovensku vědělo a zda lze skutečně vývoj v těchto dvou geograficky vzdálených oblastech smysluplně porovnávat. A hodně napověděla autorovi studie i odborná konference, která se v listopadu 2019 konala v Prešově a z níž vyšla unikátní kolektivní monografie s příspěvky slovenských i českých historiků k období po vzniku společného státu.¹ Podobnost vývoje v Čechách, na Moravě a na Slovensku byla i přes značnou geografickou vzdálenost jednotlivých oblas-

1 ŠVORC, Peter – KOVAL, Peter (eds.): *Rok 1919 a Československo. Postavenie a premeny periferií nového štátu v procese jeho konštituovania*. Prešov 2020.

tí příznačná a i to autora přivedlo k myšlence komparace událostí na západě a východě republiky v prvním období po skončení války.

Informace o dění na Slovensku měli Plzeňané primárně ze sdělovacích prostředků, kdy dominantní postavení na plzeňské mediální scéně zaujímaly sociálně demokratická *Nová doba* a s národními demokraty sympatizující *Český deník*, tedy periodika dvou vzájemně ostře soupeřících politických stran. Bez vlivu nebyly ani informace, které do Plzně přicházely ze Slovenska od přímých účastníků tamního dění, tedy zejména od vojáků, kteří na Slovensku bojovali proti bolševickým jednotkám, později i od Plzeňanů, kteří odešli na Slovensko pomáhat s přebíráním tamních úřadů, škol a dalších veřejných institucí z dosavadní většinou maďarské správy. V plzeňském případě byl jedním z těch nejvlivnějších hlasů ze Slovenska zdejší advokát JUDr. Augustin Šíp, národní socialista a budoucí náměstek plzeňského starosty, který na východě republiky jako důstojník tam nasazeného 35. plzeňského pěšího pluku aktivně bojoval proti maďarským bolševikům.² Anebo již zmiňovaný Červený, další československý důstojník a posléze slovenský středoškolský učitel. Podobných svědectví však bylo na západě Čech více.

Tato studie tedy mohla vyjít především z informací z denního tisku, případně z paměti či korespondence aktivních aktérů.³ To se však jejímu autorovi pro komplexní pochopení dění na západě a východě republiky zdálo málo dostačující, a tak využil svých studijních cest do Slovenského národního archivu, kde se pokusil získat i konkrétní pohled na vývoj na Slovensku v letech 1919–1920, zejména v národnostních a sociálních otázkách, z tam uložených archivních pramenů, zejména z archiválií nacházejících se v archivním fondu Ministr Československé republiky s plnou mocí pro správu Slovenska. A v neposlední řadě text vychází rovněž z bohaté odborné literatury, jak z vlastních autorových publikačních počinů z Plzeňska, tak i syntetických a analytických prací reflektujících a hodnotících situaci na Slovensku ve sledovaném období. Zde je třeba připomenout jak celková zpracování dějinného vývoje (kupř. monografie Petra Mička a Miroslava Kmeťa),⁴ tak práce analyzující problematiku vzniku společného státu a tzv. slovenské otázky po roce 1918 v Československu (Jan Rych-

2 Blíže k němu ŘEHÁČEK, Karel: *Plzeňská radnice mezi válkami. Kdo byl kdo ve vedení města v letech 1918–1939*. Plzeň 2021, s. 118–119.

3 Zajímavé svědectví přináší např. korespondence Josefa Chmelíka, blíže k němu a jeho pohledu ŘEHÁČEK, Karel: „Drazí rodiče“. Válečná každodennost doudeleveckého landveráka Josefa Chmelíka v korespondenci z let 1915–1918. In: STOČES, Jiří – MUŠKOVÁ, Eva a kol.: *Tenkrát na západě (Čech)*. Plzeň 2013, s. 177–183.

4 MIČKO, Peter – KMEŤ, Miroslav: *Dejiny Slovenska a Slovákov (1918–1945)*. Banská Bystrica 2018.

lík, Martin Vašš, Valerián Bystrický)⁵ a postoje Slováků k němu a k někdejšímu Uhrám, resp. poválečnému Maďarsku (Ivan Mrva, Peter Mulík, Roman Holec, Milan Podrimavský, Miroslav Michela).⁶

Vzhledem k tomu, že autor předpokládal na obou stranách nově vzniklé republiky obdobný vývoj, hodlal tuto predikci následně potvrdit či vyvrátit komparací událostí na Slovensku s děním v Plzni, jemuž se po vzniku Československa dlouhodobě věnuje.⁷ Výsledkem je předložená studie, jejímž cílem bylo porovnat dění na západě Čech a na Slovensku po vzniku Československa, identifikovat jeho shody, ale i rozdíly, a tím přispět k dalšímu poznávání společných česko-slovenských dějin a k budování vzájemných sousedských vztahů mezi oběma blízkými národy.

II. Aféra poručíka Červeného a Plzeň

V úvodu byla zmíněna kauza spojená s Václavem Červeným, jež v Plzni dominovala posledním dnům před červnovými obecními volbami v roce 1919.⁸ Od počátku června téhož roku se velmi vyostřovala zejména situace mezi dvěma již zmíněnými hlavními plzeňskými politickými rivaly, dosavadní „radniční“ Čes-

5 RYCHLÍK, Jan: Vznik společného státu Čechů a Slováků. In: *Českoslovenství součást evropanství: O vzájemnosti a svěbytnosti střední Evropy. Sborník odborné mezinárodní konference konané k 50. výročí osvobození Československa. Česko-slovenská vzájemnost a svěbytnost v soudobé Evropě. Luhačovice 28. 8. 1995 – 29. 8. 1995.* Brno 1996, s. 130–153; VAŠŠ, Martin: Slovenská otázka v Československé republice (1918–1938). In: *Moderní dějiny: časopis pro dějiny 19. a 20. století*, 2011, roč. 19, č. 2, s. 71–117; BYSTRICKÝ, Valerián: Slovenská otázka v mezivojnovom Československu. In: *Národnostná otázka v strednej Európe v rokoch 1848–1938.* Prešov 2005 s. 233–255.

6 MRVA, Ivan – MULÍK, Peter: *Rok 1918 a Slováci.* Martin 2019; HOLEC, Roman: Rozdělené lojality – Slováci medzi lojalitou k Uhorsku a k novej republice. In: *Višegradska paměť či višegradske paměti? Paměť většiny a paměti menšin. Čítanka textů.* Ústí nad Labem 2014, s. 83–110; TÝŽ: Slovenský krok do neznáma. Diletantismus, naivita, poctivost vs. předvídavost, pragmatismus, vypočítavost? In: *Dějiny a současnost*, 2018, roč. 40, č. 7, s. 14–16; PODRIMAVSKÝ, Milan: Slováci a uhorský štát na prelome 19. a 20. storočia. In: *Slovensko na začiatku 20. storočia: Spoločnosť, štát a národ v súradniciach doby. Zborník štúdií.* Bratislava 1999 s. 25–35; MICHELA, Miroslav: *Pod heslom integrity. Slovenská otázka v politike Maďarska, 1918–1921.* Bratislava 2009.

7 ŘEHÁČEK, Karel: Plzeň v letech 1918–1938. In: SKÁLA, Adam a kol.: *Dějiny města Plzně 3.* Plzeň 2018, s. 24–66.

8 Blíže k nim, jejich průběhu a výsledkům ŘEHÁČEK, Karel: Obecní volby v roce 1919 v Plzni. In: *Minulostí Západočeského kraje*, 2010, roč. 45, s. 56–111.

koslovenskou národní demokracií starosty Matouše Mandla⁹ a jejím hlavním soupeřem a kritikem, Československou sociálně demokratickou stranou dělnickou poslance Revolučního národního shromáždění Ludka Pika.¹⁰ Národní demokraté, kteří se v důsledku poválečné volební reformy a zavedení skutečně demokratických volebních principů cítili právem doslova existenčně ohroženi,¹¹ v závěru kampaně především varovali plzeňské voliče před vítězstvím socialistických stran (kromě zmíněné sociální demokracie i Československé strany socialistické), před odmítáním soukromého vlastnictví, před programem tzv. socializace průmyslových podniků a před obdobným vývojem jako v Rusku, Německu, Maďarsku a také na Slovensku. Právě slovenská krize se tak stala významnou předvolební kartou národních demokratů. V předvečer voleb, 14. června 1919, vyšly v národně demokraticky orientovaném *Českém deníku* letáky, v nichž údajný očitý svědek, poručík Václav Červený, popisoval řádění sociálních demokratů na Slovensku. V tom samém čísle *Českého deníku* byla rovněž celkově zhodnocena předvolební kampaň, kterou národní demokraté vnímali jako silně zaměřenou vůči sobě a jako násilnou a konfrontační. V článku se mj. psalo: „*Moře krve teče již Mží podél Pekla. Na štěstí jest to jen moře červeného inkoustu z poprav našich kandidátů v Nové době.*“ Kritiku *Českého deníku* si vysloužil také sociálně demokratický ministr Gustav Habrman¹² svým výrokem ve stranickém spolkovém domě Peklo z 13. června 1919, kde kromě jiného prohlásil: „*Patnáctého vezmeme do ruky hlasovací lístek a šestnáctého ruční granáty.*“¹³ To budiž jen na dokreslení situace, v níž se zmíněné protisocialistické letáky objevily.

Vraťme se ale zpět k nim. O co vlastně v tomto případě šlo? Plzeňský čtyřiatřicetiletý rodák Václav Červený byl velitelem 2. vojenské polní setniny 35. plzeňského pěšího pluku, nasazeného na Slovensku a v době voleb se léčil

9 K němu ŘEHÁČEK, Karel: *Plzeňská radnice mezi válkami. Kdo byl kdo ve vedení města v letech 1918–1939*. Plzeň 2021, s. 106–107.

10 Více k němu ŘEHÁČEK, Karel: *Plzeň v Národním shromáždění v letech 1918–1939. Portréty plzeňských poslanců a senátorů*. Plzeň 2012, s. 79–80; TÝŽ: *Plzeňská radnice mezi válkami. Kdo byl kdo ve vedení města v letech 1918–1939*. Plzeň 2021, s. 111–113; TÝŽ: Majetkové a rodinné poměry plzeňského starosty Ludka Pika. In: *Minulostí Západočeského kraje*, 2016, roč. 51, s. 179–197.

11 Ve zkratce se jednalo o odbourání dosavadních majetkových privilegií při volbách a o zavedení principu přímého a rovného hlasovacího práva pro každého voliče bez ohledu na jeho příslušnost k majetkové třídě.

12 Bliže k němu ŘEHÁČEK, Karel: *Plzeň v Národním shromáždění v letech 1948–1939. Portréty plzeňských poslanců a senátorů*. Plzeň 2012, s. 69–70.

13 Pestrý fejeton. Vážné, veselé i smutné z volebních zápasů. In: *Český deník*, roč. VIII (56), č. 163, 15. 6. 1919, s. 3.

ve vojenské záložní nemocnici v Plzni.¹⁴ V pateticky laděném letáku s velmi příznačným a ze zpětného pohledu možná až vizionářským názvem *Nic jim nevěřte a nic jim nedávejte!* vylíčil hrůzy páchané revolučními sociálními demokraty (tj. bolševiky různých národností) na slovenském a českém obyvatelstvu žijícím na východě republiky.¹⁵ V letáku mj. stojí: „*Jakými zbraněmi a jakým způsobem bojují nejen proti ubohým Slovákům, ale i proti nejlepším synům naší drahé vlasti, proti legionářům i proti ženám – česká telegrafistka přibitá za ruce k telegrafnímu sloupku s vyloupanými očima, legionář přibitý za ruce i nohy na vratech stodoly s vyloupanými očima, s hlavou skalpovanou a posypanou paprikou.*“¹⁶ Zároveň Červený varoval voliče od volby socialistických stran slovy: „*Dobře si rozmyslete, srovnáte-li se svým svědomím voliti lidi takového rázu do obecního zastupitelstva obce naší.*“¹⁷

Letáky byly odpoledne 14. června rozšiřovány po Plzni, ale ještě téhož dne došlo po dohodě mezi policejním komisařstvím a plzeňským státním zastupitelstvím k jejich úřednímu zabavení, protože „*k zášti a nepřátelskému stranictví celé třídy a stavy občanské společnosti proti sobě podněcují*“, jak stálo v policejní zprávě.¹⁸ Při pátrání po zkonfiskovaných letácích bylo při domovních prohlídkách mj. zjištěno, že letáky byly vytištěny v tiskárně Závodů pro průmysl tiskařský a papírenský v Hankově ulici v Plzni, která sloužila jako dvorní tiskárna Československé národní demokracie a zmíněného *Českého deníku*, a při prohlídce tiskárny bylo skutečně asi 100 exemplářů letáku nalezeno.¹⁹

Sociální demokracie spustila na stránkách své *Nové doby* přímo hysterickou protiofenzívu. Není ale divu, neboť podobná agitace mohla skutečně částečně oslovit váhající voliče a ohrozit volební výsledky sociálních demokratů a jejich spojenců. Prakticky celá pátá a šestá strana volebního čísla *Nové doby* tak byla zaplněna články s titulky *Důstojník, který lže*, *Zbabělý oficír Červený* nebo *Šílenec vyzývá k násilnostem*. Noviny varovaly také před dalšími možnými provo-

14 V. Červený se narodil 27. 6. 1885 v Plzni v rodině Václava Červeného a Emilie, rozené Waltherové. Státní oblastní archiv v Plzni (dále SOA v Plzni), Sběrka matrik západních Čech (dále SM), matrika narozených římskokatolické fary Plzeň, 65, fol. 352.

15 ČERVENÝ, Václav: Nic jim nevěřte a nic jim nedávejte! In: *Český deník*, roč. VIII (56), č. 163, 15. 6. 1919, zvláštní vydání.

16 ČERVENÝ, Václav: Nic jim nevěřte a nic jim nedávejte! In: *Český deník*, roč. VIII (56), č. 163, 15. 6. 1919, zvláštní vydání.

17 ČERVENÝ, Václav: Nic jim nevěřte a nic jim nedávejte! In: *Český deník*, roč. VIII (56), č. 163, 15. 6. 1919, zvláštní vydání.

18 SOA v Plzni, Krajský soud Plzeň (dále jen KS Plzeň), kart. 291, sign. Pr 6/19, hlášení Policejního komisařství (dále PK) v Plzni z 20. 6. 1919.

19 SOA v Plzni, KS Plzeň, kart. 291, sign. Pr 6/19, hlášení PK v Plzni z 20. 6. 1919. Podle ní byl za tisk letáků odpovědný Josef Urbánek, který „opomenul“ předložit povinný exemplář letáku k cenzurnímu schválení Státnímu zastupitelství v Plzni.

kacemi národních demokratů. V článku *Nedejte se klamati ničím a nikým* kupř. *Nová doba* napsala: „Není vyloučeno, že v poslední den volby vydají radniční pánové nějaké anonymní letáky, aby vyvolali zmatek mezi voliči. Upozorňujeme na všechny možné případy podvodů, lží a útoků, upozorňujeme naše voliče, aby nedali se ničím a nikým klamati. Národní demokracie stojí před neodvratnou porážkou a bude v posledním tažení užívatí všech prostředků, které ovšem budou marny jako všechno to předvolební štvání, v němž národní demokracie dosáhla rekord. Národní demokracii odzvánějí hrany a mějte proto s ní slitování, když použije v poslední chvíli smrtelného zápasu nejhorsí z nejhorsího.“²⁰

V reakci na kampaň sociálních demokratů se však plzeňské vedení Československé národní demokracie od celé kauzy rozhodlo distancovat a prohlásilo, že vydání letáku bylo pouze osobní aktivitou Červeného. *Český deník* doslova napsal: „Pan poručík Červený vůbec není členem Československé národní demokracie, zaslání učinil sám z vlastní iniciativy a bere za ně plným jménem odpovědnost.“²¹ Toto prohlášení, které snad bylo přece jen projevem jistých obav z následků, však příliš věrohodně neznělo. To koneckonců celkem pravdivě napsala na základě soudního projednávání případu i *Nová doba*, když 28. června 1919 konstatovala: „Pan dr. Mandl jest předseda plzeňské národní demokracie a jako bývalý starosta vykonával až do těchto dnů zvlášť rozhodný vliv na politiku své strany, na její taktiku a její orgán *Český deník*. Bez jeho vědomí, ne-li spoluúčastenství, nemohla se proto žádným způsobem státi hnusná kalumnie s bláznivým poručíkem Červeným, spáchaná v samý předvečer prvních republikánských voleb. Tiskárna *Českého deníku* ani nepředložila – za výminečného stavu! – letáky Červeného tiskové cenzuře. Tím riskovala tiskárna ta proces a případně i své zapečetění – a to že by se mohlo díti bez vědomí hlavy národní demokracie, dr. Mandla?“²²

A zbývá ještě doplnit i další osud poručíka Červeného, který byl i v následujících letech propojen se Slovenskem, kde působil jako smluvní profesor Československého státního reálného gymnázia v Nitře. Odtud byl však v únoru 1938 propuštěn a odešel do Plzně ke své sestře Boženě, od níž se ale v květnu 1938 odhlásil a údajně odjel zpět do Nitry.²³ Tam ovšem podle ředitele tamního gymnázia Jozefa Haši nedorazil, takže se Haša obával, že se stal obětí nějakého neštěstí.²⁴ K tomu nejhorsímu sice nedošlo, nicméně Červený žil v dalších le-

20 Nedejte se klamati ničím a nikým. In: *Nová doba*, roč. XXV, č. 163, 15. 6. 1919, s. 5.

21 Čeští voličové! In: *Český deník*, roč. VII (56), č. 163, 15. 6. 1919 (zvláštní vydání), s. 1.

22 Písek do očí. In: *Nová doba*, roč. XXV, č. 176, 28. 6. 1919, s. 4.

23 SOA v Plzni, PŘ Plzeň, kart. 120, sign. Č 1325, hlášení PŘ v Plzni z 16. 6. 1938.

24 SOA v Plzni, PŘ Plzeň, kart. 120, sign. Č 1325, dotaz četnické stanice (dále ČS) v Nitře PŘ v Nitře z 9. 6. 1938.

tech patrně jako bezdomovec, což plyne mj. i z hlášení policejní stanice v pražských Vysočanech, kam se 15. června 1941 v půl třetí ráno dostavil a žádal „o zaopatření přístřeší, ježto jest bez bytu a bez prostředků“. Byl tedy prozatímně odeslán do filiálky sociálních ústavů hlavního města Prahy v Nových Vysočanech, odkud byl na základě lékařského rozhodnutí převezen do ústavu pro choromyslné v Praze-Bohnicích.²⁵ Zemřel 10. února 1953 v dobřanské léčebně pro choromyslné.²⁶

III. Vývoj na Slovensku a na západě Čech v letech 1919–1920: otázka nacionální

V souvislosti s uvedeným letákem se pochopitelně nabízí otázka, do jaké míry byly informace v něm uvedené pravdivé a jak moc vůbec plzeňská veřejnost znala a reflektovala situaci na Slovensku. O tom, že excesivní jednání bylo s pokusem o bolševický puč na Slovensku spojené, není pochyb. A vědět o tom musel pochopitelně i Červený, skutečně očitý svědek. Pokud vezmeme v potaz jen okolí Nitry, které důvěrně znal, nabízí se událost z počátku června 1919, která možná bezprostředně Červeného k jeho úmyslu inspirovala. Dne 2. června totiž musela československá armáda opustit vesnici Jelenec v okrese Nitra před útokem maďarských bolševiků. S vojáky odešla z obav o životy i většina pročeskoslovensky smýšlejících občanů. K témuž byl vybidnut též nadlesní Alois Bittner, který byl podle hlášení tamní četnické stanice pro své vlastenecké smýšlení „od maďaronů nenáviděn, slovenským lidem však vážen“.²⁷ Českoslovenští vojáci navíc získali indicie, že Bittner má být podle plánu dýmešského maďarského studenta Imre Bereckeho po příchodu Maďarů popraven. Bittner ovšem výzvu k evakuaci rezolutně odmítl a poskytoval výzvědné služby československé armádě i nadále cenné zpravodajské informace o postupu a síle maďarských oddílů. Celkově se tak velmi zasloužil o úspěch československého vojska, zejména po nasazení dělostřelectva 35. plzeňského pěšího pluku, kdy se staral o logistiku a pečoval o raněné.²⁸

Uvedené zprávy vnímala plzeňská většinově česká společnost v roce 1919 obzvláště citlivě, a to nejen kvůli nasazení domácího pěšího pluku v bojích na

25 SOA v Plzni, PŘ Plzeň, kart. 120, sign. Č 1325, hlášení PŘ v Praze ze 17. 6. 1941.

26 SOA v Plzni, SM, matřka narozených římskokatolické fary Plzeň, 65, fol. 352.

27 Slovenský národní archiv (dále SNA), Ministr Československé republiky s plnou mocí pro správu Slovenska (dále MPS), kart. 315, sign. I 1/aI, hlášení ČS v Dýmeši Zemskému četnickému velitelství (dále ZČV) v Bratislavě z 3. 9. 1919.

28 SNA, MPS, kart. 315, sign. I 1/aI, hlášení ČS v Dýmeši ZČV v Bratislavě z 3. 9. 1919.

Slovensku.²⁹ Měla totiž navíc i čerstvé zkušenosti s podobným excesivním jednáním ze strany obyvatelstva německé národnosti žijícího společně s Čechy v národnostně smíšených oblastech českého jihozápadu a západu.³⁰ Plzeň se cítila být tradiční ochránkyní české menšiny žijící v těchto oblastech, od bran města vzdálených několik málo kilometrů, a události nacionálních nepokojů, rovněž spojených se ztrátami na životech, z konce roku 1918 (střety s československou armádou a následný vojenský zábor národnostně smíšených oblastí) a zejména 4. března 1919 mělo její obyvatelstvo v živé paměti. I zde shodou okolností aktivně zasahovaly jednotky plzeňských „pětatictáčníků“,³¹ takže je vcelku logické, že líčení teroru, zejména nacionálního, muselo plzeňskou veřejností na jaře 1919 rezonovat obzvláště citelně.

A citlivě vnímala plzeňská veřejnost národnostní problematiku i v dalším období, především s vývojem situace v národnostně smíšeném pohraničí západních Čech.³² Prakticky neustálé konflikty tamního obyvatelstva německé národnosti s českou menšinou i s československou armádou na mnoha místech přerůstaly v ozbrojené střety s mrtvými a raněnými na obou stranách. Příkladem budiž na západě Čech třeba tzv. pomníkové aféry, spočívající v tlaku československé moci na odstraňování pomníků spojených s habsburskou dynastií (kupř. rozsáhlé nepokoje v Chebu, Františkových Lázních a jinde na podzim 1920), v odporu proti kolkování někdejších rakousko-uherských bankovek či v odmítání německých rekrutů sloužit v československé armádě.³³ Rovněž bezprostřední sousedství západočeského regionu s Bavorskem a Saskem, v letech 1919–1920 nacionálně i sociálně nesmírně zradikalizovaných, přinášelo obyva-

29 Blíže k historii pluku DRNEK, Jan – VONDROVSKÝ, Václav: *Hoši jako květ. Historie 35. pěšího pluku. Příběh pluku a města 1683–2010*. Plzeň 2010.

30 Blíže k této problematice ŘEHÁČEK, Karel: *Němci proti Československu na západě Čech (1918–1920)*. Plzeň 2008.

31 K nasazení plzeňských jednotek v západočeském pohraničí v letech 1918–1919 ŘEHÁČEK, Karel: Slezáčkovi hoši jako květ i Hrbkovi revoluční gardisté. Komparace událostí let 1918 a 1945 na západě Čech. In: POLNAR, Stanislav – ŘEPA, Tomáš (eds.): *Ozbrojené síly a československý stát II*. Brno 2021, s. 29–43; TÝŽ: „Ducha velmi vojenského, pevný a přímý charakter“. Generál Vilém Slezáček (1873–1926). In: *Voják a město. Město a armáda na Moravě v moderních dějinách (18. – 21. století)*. Kroměříž 2021, s. 47–52.

32 K existenci české menšiny v národnostně smíšených oblastech západních Čech např. ŘEHÁČEK, Karel: *Jměnem národ a pro národ! České školství v národnostně smíšených oblastech jihozápadu Čech v letech 1880–1945*. Plzeň 2019, 297 s.; TÝŽ: *Svůj k svému? Česká menšina na jihozápadě Čech 1880–1938*. Plzeň 2023. 384 s.

33 ŘEHÁČEK, Karel: *Němci proti Československu na západě Čech (1918–1920)*. Plzeň 2008, s. 91–108.

telům západních Čech podobné zkušenosti, jaké pravděpodobně měli Slováci s radikálními Maďary a dalšími podobně naladěnými sousedy.³⁴

Stejně jako byla z národnostního hlediska problematická pohraniční nádraží v Chebu nebo v Železné Rudě, kde docházelo k častým nacionálním provokacím,³⁵ vyskytovaly se potíže spojené s mezinárodní železniční dopravou i na Slovensku, kde byla kupř. 2. dubna 1920 zastavena vlaková doprava z Košic do maďarského Miskolce přes pohraniční stanici Čaña, jelikož Maďari chtěli údajně zkonfiskovat celý vlak a pobít jeho posádku.³⁶ Došlo k tomu tak, že když téhož dne přijel ze slovenské Čani do maďarské pohraniční stanice Hidasnémethy československý vlak, byl uvítán maďarskými důstojníky, kteří očekávali příjezd jakéhosi generála vypovězeného z Československa. Vyšlo však najevo, že vagon s jeho věcmi byl ponechán v Čani, a Maďarům bylo sděleno, že bude přes hranice dopraven teprve výměnou za jiný vagon, neboť Maďari běžně vagony československé straně nevraceli. Maďarští důstojníci dali proto zatknout československého strojvůdce, jemuž vyhrožovali, že „*ho oběsí a před tím že mu vyrvou střeva a nacpou do úst*“, pokud nebude generálův vůz do čtyřiařtyřiceti hodin dopraven do Maďarska. Nakonec sice strojvůdce bez úhony propustili, Ředitelství státních drah v Košicích však přesto preventivně zastavilo veškerou nákladní dopravu do stanice Hidasnémethy a bylo vyjednáno, že maďarské vlaky budou jezdit až do slovenské hraniční stanice Čaña. Teprve 12. dubna, kdy vydal přednosta stanice v Hidasnémethy prohlášení, že se podobná věc již nebude opakovat, byla situace normalizována a 18. dubna se nákladní doprava opět plně obnovila, ovšem osobní doprava i nadále preventivně končila v pohraniční stanici Čaña.³⁷ A v souvislosti s možnou špionáží byly na Slovensku a na Podkarpatské Rusi, podobně jako tomu bylo během války i v Plzni, zakázány chovy poštovních holubů civilními osobami. Zatímco k plošné likvidaci těch plzeňských došlo hned v září 1914 a po válce byl jejich chov opět legalizován,³⁸ na Slovensku se i po válce zákaz prodlužoval a zabavení holubi byli dodá-

34 ŘEHÁČEK, Karel: Meziválečný vývoj v Německu a jeho dopady na situaci v západních Čechách. In: *Bohemiae Occidentalis Historica*, 2020, č. 2, s. 75–107; TÝŽ: Státní hranice a poměry v západočeském příhraničí mezi válkami. In: *Bohemiae Occidentalis Historica*, 2021, č. 2, s. 48–81.

35 ŘEHÁČEK, Karel: Státní hranice a poměry v západočeském příhraničí mezi válkami. In: *Bohemiae Occidentalis Historica*, 2021, č. 2, s. 51.

36 SNA, MPS, kart. 325, sign. X 142/a-h, služební hlášení Ředitelství státních drah v Košicích MPS v Bratislavě z 5. 4. 1920.

37 SNA, MPS, kart. 325, sign. X 142/a-h, dopis Županského úřadu (ŽÚ) v Košicích MPS v Bratislavě z 22. 4. 1920.

38 ŘEHÁČEK, Karel: *Zvířata ve válce. Slasti a strasti soužití Plzeňanů se zvířaty v letech 1914–1918* (v tisku).

váni do státního holubníku, který se zprvu nacházel v Komárně a na jaře 1920 byl přestěhován do Banské Bystrice.³⁹

Podobně jako v západních Čechách nebyla ani na Slovensku nouze o další bezpečnostní incidenty v pohraničí. Časté byly třeba teroristické útoky vedené vůči četnictvu, nezřídka s fatálními následky. K jednomu z nich došlo 15. května 1920 v brzkých ranních hodinách na četnické pohraniční stanici v Jurgové na Spiši. Do místnosti, v níž spalo mužstvo, někdo vystřelil čtrnáct ran z browningu a do vedlejší místnosti, která sloužila jako kuchyně, byly vhozeny čtyři ruční granáty, které vesměs explodovaly. Při útoku byl smrtelně zraněn velitel četnické stanice strážmistr František Kabát, explozemi bylo dále zničeno zařízení kuchyně a veškeré zásoby potravin. K podobnému útoku došlo téže noci i na tamní vojenskou telefonní stanici, střelba a exploze ovšem našťastí zasáhly pouze neobydlenou místnost. Útočníků bylo asi osm, pravděpodobně se jednalo o Poláky, do obce Jurgová následně přibýlo četnictvo ze stanice v Kežmarku a podobně byly posíleny i ostatní pohraniční četnické stanice. Útoky vystrašily i civilní úředníky, ve Spišské Staré Vsi se kupř. úřady rovněž obávaly polského teroru.⁴⁰ Krádeže polských banditů byly běžné i na Oravě, kde ozbrojené skupiny kradly mj. šatstvo a potraviny, 25. května 1920 brzy ráno podnikly kupř. útok na stanici finanční stráže v Suché Hoře, kam do obytné místnosti vhodily dva ruční granáty, další granáty použily na okolní budovy a střílely na cokoliv živého. O den později se útoky opakovaly i v Námestovu a Tvrdošíne.⁴¹ K dalšímu incidentu došlo 5. července 1920 odpoledne na hranici plebiscitního území, kdy dvoučlenná hlídka I. horského praporu ze Svrčinovse zpozorovala ozbrojenou tlupu Poláků. Ta na hlídku vystřelila a stáhla se, posílená hlídka Poláky pronásledovala a v lese Bukovec byl při přestřelce raněn jeden československý voják a druhý zraněný voják byl Poláky zajat a následně zbit jejich velitelem Janem Lorkem.⁴²

A nejednalo se pouze o Poláky. Dne 12. června 1920 bylo maďarskou hlídkou vystřeleno na československou vojenskou hlídku 5. pěšího pluku ze Siače poblíž obce Velkenye v okrese Veledín pět ran z pušek. Hlídka, kterou tvořili pěšáci Jaroslav Kopejtko a Václav Pelikán, byla napadena po perlustraci muže, který překročil státní hranice z Maďarska. Poté, co ho propustili, se na jeho

39 SNA, MPS, kart. 325, sign. X 143/c-c, dopis Ministerstva národní obrany (dále MNO) v Praze Zemskému vojenskému velitelství v Bratislavě a Užhorodě z 19. 3. 1920.

40 SNA, MPS, kart. 327, sign. XIV 207/a, telegram ZČV v Bratislavě MNO v Praze z 15. 5. 1920, 8,00 hod.

41 SNA, MPS, kart. 327, sign. XIV 207/a, dopis ŽÚ v Dolním Kubíně MPS v Bratislavě z 30. 6. 1920.

42 SNA, MPS, kart. 327, sign. XIV 207/a, hlášení Velitelství četnického oddělení v Žilině ZČV v Bratislavě ze 7. 7. 1920.

znamení objevili tři maďarští vojáci, kteří ihned spustili střelbu, a pak se vrátili k obci Šaje-Pišpeky. Při incidentu sice nebyl nikdo zraněn, protože se však proslýchalo, že Maďari chtějí obec Velkenyi obsadit, byly uzavřeny všechny příhraniční cesty v okolí.⁴³ A různé provokace se děly i v souvislosti s výkonem služby československých bezpečnostních orgánů přímo na hranicích. Dne 5. května 1920 kupř. zabloudil při služební obchůzce policejní agent Emil Horowitz poblíž Boneyszázu na maďarské území a byl zadržen maďarskými dělníky, kteří jej předali četnictvu. Horowitz byl aktivním sociálním demokratem a dělnické obyvatelstvo Užhorodu a Mukačeva bylo jeho zatčením velmi pobouřeno. Československé orgány se proto obrátily přímo na maďarského ministra zahraničních věcí s prosbou o zakročení.⁴⁴ I to bylo v souvislosti s ostrahou československo-německé hranice běžné rovněž na západě Čech.

A další společný problém na západě i východě republiky představovala nepřátelská agitace a šíření poplašných zpráv. Na západě Čech se jednalo o agitaci proněmeckou, na Slovensku většinou o promaďarskou, obsahově ovšem velmi podobnou. Jestliže v západních Čechách tzv. šeptaná propaganda (Flüsterpropaganda) prorokovala brzký vpád německých ozbrojenců různého charakteru do Československa, na Slovensku se šířily poplašné zprávy o podobných úmyslech Horthyho armády i o připojení některých oblastí Slovenska k Maďarsku. Stejně jako na západě Čech existovalo verbířské hnutí pro vstup místního obyvatelstva německé národnosti do ozbrojených formací v sousedním Německu, bylo na Slovensku agitováno pro vstup do maďarské armády, k čemuž údajně nabádal kupř. Žid Pinkas Goldner z obce Tisinec na Šariši místní obyvatele, ovšem oficiální vyšetřování nic z toho nepotvrdilo.⁴⁵ Pro Maďarsko otevřeně agitoval rovněž šamorínský notář Pavol Švikruha, který podněcoval bývalé zaměstnance maďarských státních drah, aby si došli na bratislavské ředitelství drah pro podporu, kterou jim údajně „*Maďari posielajú z Pešti*“, což svědecky doložil kupř. bývalý vedoucí strojní topič výtopny v Nové Žilíně Imre Tóth. Tímto protistátním jednáním měl Švikruha podle vládního referenta pro železnice, poštu a telegraf v Bratislavě udržovat „*v personálu náklonnosť k Maďarsku*“.⁴⁶ Také profesor bratislavské obchodní akademie Herzfeld, který byl majitelem domu, kde měl pronajatý byt podplukovník zdravotní služby Eugen Kaf-

43 SNA, MPS, kart. 327, sign. XIV 207/a, hlášení ČS v Čizi ZČV v Bratislavě z 14. 6. 1920.

44 SNA, MPS, kart. 327, sign. XIV 207/a, dopis MPS v Bratislavě ministru zahraničních věcí Maďarska z 28. 7. 1920.

45 SNA, MPS, kart. 327, sign. XIV 207/a, hlášení Hlavnoslužňovského úřadu ve Svidnici ŽÚ v Prešově z 20. 3. 1920.

46 SNA, MPS, kart. 327, sign. XIV 207/a, dopis vládního referenta pro železnici, poštu a telegraf v Bratislavě MPS v Bratislavě z 27. 2. 1920.

ka, podle jeho svědectví podporoval protislovenskou propagandu např. tvrzením „*Pressburg ist eine ungarische Stadt*“ nebo „*Hier leben keine Slowaken*“ a rozšiřoval zprávy, že Rakousko se spolu s Maďarskem připravuje k vojenskému vpádu na Slovensko.⁴⁷ Podobně jako na západě Čech po vzniku Československa bránilo obyvatelstvo německé národnosti imigraci Čechů z vnitrozemí a život v národnostně smíšených oblastech jim až na výjimky nijak neusnadňovalo, na Slovensku se o totéž pokoušeli tzv. maďaróni vůči Čechům, kteří tam po roce 1918 přicházeli budovat základy (česko)slovenské správy. *Večerní České slovo* kupř. na jaře 1920 přinášelo četná svědectví o útlaku Čechů na Slovensku, o jejich údajném „houfném“ návratu ze Slovenska, vypovídání z bytů atd. V článku z počátku března 1920 mj. stojí: „*Máme zase nechávat tu nešťastnou zemi vysávat Maďarům a zlotřilým židům? A znáte příčiny, proč někdo nechce již na Slovensko jít? Protože jsme zde úplně bezbranní, protože Maďaroni mají zde větší práva než my, šikanují nás při každé příležitosti a znemožňují nám zde snesitelný pobyt.*“⁴⁸ A příkladů protičeské agitace byla skutečně doložena celá řada. V jednom z letáků, vylepených v noci ze 17. na 18. prosince 1919 v Bátovcích v okrese Šahy, byli kupř. Češi nazýváni lumpy a darebáky žijícími na Slovensku bez práce a bylo jim vytýkáno, že se „*přišli do Slovenska nažrat a Slovákom a Maďarom peniaze zabrat*“.⁴⁹ Protičeská agitace byla vedena i oficiálními politickými stranami, zejména Slovenskou ľudovou stranou (SLS), která kupř. před volbami v roce 1920 agitovala mj. i mezi vojáky, což bylo obzvláště nebezpečné. V jednom z letáků, zaslaných z Ružomberku faráři Josefu Vrabcovi do Naršan, tak SLS žádá: „*Zachráňte Slovensko a dedictvo vašich otcov, kresťanskú vieru! Vstaňte do našich radov, milujeme Vás a pevnú nádej máme, že ste všetci dobrí Slováci a dobrí kresťania a že všetci budete na Slovenskú ľudovú stranu hlasovať.*“⁵⁰ S podobným jednáním se obyvatelé české národnosti setkávali v národnostně smíšených oblastech na západě Čech rovněž, zejména pak v regionech, které byly do roku 1918 téměř ryze německé, tj. obydlené výhradně obyvatelstvem německé národnosti. Také zde byli Češi, přicházející do těchto regionů po vzniku Československa, vnímáni jako cizorodý prvek a přijímáni až na výjimky velmi negativně.

47 SNA, MPS, kart. 327, sign. XIV 207/a, protokol sepsaný 28. 4. 1920 s E. Kafkou na hlavním policejním kapitanátu v Bratislavě.

48 Maďaronské pronásledování českých lidí na Slovensku. In: *Večerní České slovo*, roč. II, č. 49, 2. 3. 1920, s. 3.

49 SNA, MPS, kart. 327, sign. XIV 207/a, opis letáku z 9. 1. 1920 v Bratislavě.

50 SNA, MPS, kart. 327, sign. XIV 207/a, leták Bratia vojaci!

IV. Vývoj na Slovensku a na západě Čech v letech 1919–1920: otázka sociální

A ani další zprávy o vývoji na Slovensku nebyly z pohledu obyvatelstva západních Čech nikterak příznivé. Kromě nacionálního hlediska hrála v poválečném období klíčovou roli rovněž karta sociální, na západě Čech podobně jako na Slovensku. Všeobecný nedostatek potravin a dalších předmětů denní potřeby, jejich vysoké ceny, organizovaná lichva a řetězový obchod, nelegální vývozy za hranice, ale také pracovní a mzdové podmínky či nedostupné zdravotně nezávadné bydlení, to všechno představovalo nejtěžší potíže mladého československého státu a tyto problémy rezonovaly jak na jeho západě, tak i ve východní části.

Stejně jako na západě Čech, kde byly nedostatkové potraviny a další předměty denní potřeby i po vzniku Československa často převáženy přes hranice, měli na Slovensku podobné problémy prakticky po celé délce státní hranice. K regulaci příhraničního obchodu byly již koncem roku 1919 zřízeny regionální odbočky bratislavské expozitury Československé vývozní a dovozní komise v Praze se sídly v Bratislavě, Košicích, Užhorodě a v lednu 1920 došlo ke zřízení další v Lučenci. Tyto pobočky vydávaly vývozní a dovozní povolení, bez něhož nebyl legální převoz zboží přes hranice možný,⁵¹ problém však, stejně jako na západě Čech, spočíval v jeho velmi rozšířeném nelegálním exportu. Tak tomu bylo kupř. na československo-polské hranici na severu Slovenska, kde docházelo na podzim 1919 velmi často k podloudnému převážení potravin a dalších předmětů denní potřeby do Polska. To bylo doloženo mj. 13. října 1919, kdy se zástupci Oravsko-spišské župy vypravili na hranice severně od Bardiova, kde shledali, že cesta k nim je velmi snadná, zcela nestřežená a hraniční hlídka přímo na hranicích je natolik početně slabá, že podloudnému obchodu prostě zabránit nemůže. Sami polští strážci hranic potvrdili, že se každodenně do Polska touto cestou dováží nejen potraviny, ale také petrolej, kůže a další životně důležité komodity, čemuž samotní Poláci ve vlastním zájmu pochopitelně nijak nebránili. Od polských strážců hranic se zástupci župy rovněž dověděli, že hlavními organizátory podloudného obchodu byli polští Židé.⁵² Jelikož panovalo nebezpečí úplného vyhladování župy, byla přijata příslušná opatření ke zlepšení ostrahy státní hranice. K tomu sice došlo a na jaře 1920 byl podloudný obchod výrazně omezen, podle župních zástupců však především z toho důvodu, že župa sama byla kupř. obilím zásobovaná tak málo, že o jeho pašování nemohlo

51 SNA, MPS, kart. 325, sign. XII 179d, dopis expozitury Československé vývozní a dovozní komise v Bratislavě ŽÚ v Lučenci z 23. 1. 1920.

52 SNA, MPS, kart. 325, sign. XII 179d, protokol sepsaný 13. 10. 1919 na ČS v Bardiově.

kvůli tomu být ani řeči. K vývozu ostatního zboží pak županský úřad podotkl, že by pomohlo především posílení pohraniční stráže, nikoliv ovšem vojskem, které bylo dle jeho úsudku krajně nespolehlivé, ale mnohem disciplinovanějším četnictvem.⁵³

Dalším prostředkem využitelným k zamezení uvedeného nežádoucího jevu bylo zabavování pašovaného zboží. Jeho následné uvolňování pro potřeby zásobování obyvatelstva však bylo nesystematické a navíc obvykle spojené s korupcí, takže v tomto směru byla pak každá snaha o zavedení pořádku marná. Zneužíval se rovněž institut udělování povolení k vývozu potravin do ciziny, což bylo rovněž podobné jako na západě Čech, kde se tímto způsobem, k tzv. kompenzačním (výměnným) obchodům, mohla vyvážet část zdejšího vytěženého uhlí.⁵⁴ Možnost koupě a prodeje formou směny byla běžná a legální i na Slovensku. Šarišský župan a vládní komisař Pavol Fábry kupř. 3. listopadu 1919 povolil Zikmundu Knoblochovi z Prešova vyvézt do Polska tunu cukru a dovézt místo něj 300 kg surového oleje, který potřeboval k elektrickému pohonu a který na trhu chyběl.⁵⁵ Na tomto základě skutečně Knobloch přivezl osm sudů surového minerálního oleje.

A v neposlední řadě bylo zapotřebí rozbít výborně organizovaný řetězový (podle německého *die Kette*, tj. řetěz, se jeho účastníkům přezdívalo *keřasové*) obchod spojený s lichvou, tedy s neodůvodněně nadměrným ziskem. Tento krajně nepříznivý fenomén byl stíhán již v průběhu Velké války, kdy v roce 1917 vznikly na celém území monarchie tzv. cenové zkušebny (*Preisprüfungsstelle*), které podléhaly Ústřední komise pro zkoumání cen (*Zentral-Preisprüfungskommission*) ve Vídni a měly vydávat pro účely dalšího trestního či správního řízení příslušná dobrozdání o přiměřenosti cen.⁵⁶ Cenové zkušebny existovaly ve své podobě až do počátku roku 1919, kdy bylo rozhodnuto o jejich likvidaci, a místo nich vznikly speciální lichevní soudy. A nevěle veřejnosti byla namířena především na konkrétní lichváře a jejich pomahače. V Tornoku se např. obyvatelstvo netrpělivě dožadovalo zásahu proti židovským spekulantům a lichvářům. Týkalo se to především Žida Bernáta Kornhausera, který působil v obci jako nákupčí obilí pro Spojené komisionářství v Šale nad Váhom, patřící dalšímu Židovi Samuelu Fleischelovi z Nitry. Zemský obilní ústav v Bratislavě

53 SNA, MPS, kart. 325, sign. XII 179d, dopis ŽÚ v Prešově MPS v Bratislavě z 10. 3. 1920.

54 SOA v Plzni, Inspektorát pro zásobování uhlím Plzeň, kart. 46, dopis ministerstva veřejných prací (dále MVP) v Praze IZU v Plzni z 9. 3. 1919; Národní archiv, Předsednictvo ministerské rady, Praha, kart. 2706, sign. 452/5, dopis MVP v Praze IZU v Plzni z 9. 3. 1919.

55 SNA, MPS, kart. 325, sign. XII 179d, dopis ŽÚ v Prešově městskému magistrátu v Sabinově z 3. 11. 1919.

56 ŘEHÁČEK, Karel: Zásobovací poměry v Plzni na přelomu let 1918/1919. In: *Západočeský historický sborník*, 2001, roč. 7, s. 300–302.

proto vyzval „*zdvořile sice, avšak co nejdůrazněji*“ 25. května 1920 zmíněnou firmu, aby Kornhausera ihned z Tornoku odstranila, aby bylo zabráněno eskalaci již tak poměrně značného napětí.⁵⁷

Na západě Čech panovala po vzniku Československa velmi výbušná nálada zejména mezi dělnictvem, především tím sociálně demokraticky organizovaným, lhostejno zda českým či německým.⁵⁸ V obou případech se v prvních letech společného státu jednalo o nejradikálnější část československé společnosti a moc „ulice“, kterou tyto vrstvy obyvatelstva reprezentovaly, byla enormní a nezdravá. To se projevovalo mj. i tlakem na „očistu“ vedení průmyslových a jiných podniků a šikanózním jednáním vůči odlišně politicky orientovaným spoludělníkům. V dobovém, dokonce i úředním diskurzu se tento způsob chování označoval jako sociálně demokratický teror, v Plzni byl spojen především se situací v tamních Škodových závodech, ovšem jednalo se o velmi rozšířený fenomén, který mj. ovlivňoval i celkovou politickou situaci v regionu, zejména před klíčovými obecními volbami v červnu 1919 a parlamentními volbami na jaře 1920.⁵⁹

Jinak tomu nebylo ani na Slovensku, což dokládá kupř. situace v obci Rybárpole v okrese Ružomberok, kde se 6. dubna 1920 konala na dvoře tamní strojířny dělnická schůze. Nejprve promluvil tajemník sociálně demokratické strany Jozef Svetlík z Ružomberka, poté se ujal slova místní dělník Ondrej Antal. Proti němu se však již během jeho řeči postavili jeho spoludělníci, tamní příslušníci národně socialistické strany, a vyvolali tak srážky s většinovým sociálně demokratickým dělnictvem. Během incidentu bylo asi patnáct národních socialistů zraněno a posléze se národně socialističtí dělníci museli rozutéct, „*neb by je byli delníci druhe strany pobili*“, jak stálo v četnickém hlášení.⁶⁰ V důsledku nepokojů byla následujícího dne posílána místní četnická stanice šesti muži z Ružomberka a násilnosti utichly. Téhož dne se ovšem dostavila za ředitelem továrny Adolfem Duschnitzem deputace sociálně demokratického dělnictva a žádala okamžité propuštění vybraných národně socialistických přívrženců,

57 SNA, MPS, kart. 327, sign. XIV 207/a, dopis Zemského obilního ústavu v Bratislavě Spojenému komisionářství v Šale z 25. 5. 1920.

58 K sociálním poměrům na západě Čech ŘEHÁČEK, Karel: *Němci proti Československu na západě Čech (1918–1920)*. Plzeň 2008, s. 110–125.

59 Blíže k tomu ŘEHÁČEK, Karel: Sociální (socialistický) a národní radikalismus v poválečné Plzni (říjen–prosinec 1918). In: *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu, sv. 4*. Praha 2005, s. 11–33; TÝŽ: Diktatura „ulice“ v popřevratové Plzni (1918–1921). In: LOEWENSTEIN, Bedřich – HLAVAČKA, Milan – ŠÍSTEK, František a kol.: *Násilí a jiná moderna. Práce Historického ústavu AV ČR, řada A, svazek 79*. Praha 2017, s. 155–174.

60 SNA, MPS, kart. 315, sign. I 1/a/1, hlášení Okresního četnického velitelství (dále OČV) v Ružomberku ŽÚ v Liptovském Svatém Mikuláši z 8. 4. 1920.

konkrétně správce tkalcovny Antonína Svobody a vrchního mistra tkalcovny Jána Martinka, v případě nevyhovění hrozili sociální demokraté stávkou. Dělnictvo tkalcovny sice oba zmíněné předáky většinou podpořilo a postavilo se za jejich setrvání, sociálně demokratická většina však měla navrch: dělníci z továrny na stroje prostě vypnuli turbínový pohon, takže obě továrny (továrna na stroje i „odbojná“ tkalcovna) zůstaly stát. Z toho důvodu pak Svoboda i Martinek sami továrnu opustili a odpoledne se již opět vyrábělo. Podle hlášení Okresního četnického velitelství v Ružomberku byl tento způsob nátlaku vcelku častý a velitelství požadovalo rázný zákrok, aby se zabránilo ještě rozsáhlejším konfliktům.⁶¹ I podle četnické stanice v Rybárpoli padala vina na sociální demokraty a především na zradikalizované ruské zajatce, zaměstnané v továrně, a polské dělníky, kteří měli sice již Československo opustit, ale odmítali tak učinit. Četnická stanice tedy navrhovala vypovězení Poláků za hranice a internaci ruských zajatců v některém zajateckém táboře.⁶² *Slovenský denník* označil situaci v Rybárpoli za „sociálně demokratický teror“ a místní četnictvo obvinil, že „nezakročilo a chovalo sa celkom pasívne, hoci boly ohrozeny ľudské životy“.⁶³ Podobným způsobem a prakticky stejnými slovy byly vyhodnoceny i téže případy politické nesnášenlivosti mezi dělnictvem různého smýšlení na západě Čech, zejména v plzeňských Škodových závodech, kde se rovněž i po válce udržovaly různé jinonárodní živly, které byly do Plzně nakomandovány na práci během války.

Kromě dubnových parlamentních voleb a vyostřené předvolební kampaně před nimi budily na jaře 1920 bezpečnostní obavy také oslavy Svátku práce. Politická správa na západě Čech i na Slovensku se proto snažila preventivně dohodnout s vůdčími politickými subjekty pravidla organizace oslav a jejich dodržování. Taktika to byla vcelku úspěšná, v Košicích kupř. nebyl porušen klid a byla dodržena i dohoda se županským úřadem, že sociální demokraté nebudou mít na praporech bolševické hvězdy.⁶⁴ Také v Bratislavě byl svátek oslaven „*způsobem docela klidným a důstojným*“. Seřadiště se nacházelo před městským divadlem, na jehož balkóně koncertovala posádková kapela, která hrála pouze povolené skladby, v průvodu byly nesené rudé prapory a hesla s požadavky na socializaci velkostatků a průmyslových podniků a na uzavření míru se sovětským Ruskem. Nejistřeji ze všech se vyjadřovali maďarští řečníci,

61 SNA, MPS, kart. 315, sign. I 1/aI, hlášení OČV v Ružomberku ŽÚ v Liptovském Svatém Mikuláši z 8. 4. 1920.

62 SNA, MPS, kart. 315, sign. I 1/aI, hlášení ČS v Rybárpoli ŽÚ v Liptovském Svatém Mikuláši z 10. 4. 1920.

63 Sociálně demokratický teror v Ružomberku. In: *Slovenský denník*, č. 79, 9. 4. 1920.

64 SNA, MPS, kart. 315, sign. I 1/aI, telegram ŽÚ v Košicích MPS z 1. 5. 1920, 19,45.

kteří mj. žádali ozbrojení dělnictva a odsuzovali politiku Karla Kramáře, nicméně i tak bylo ze strany státu zasáhnuo pouze jednou, když Maďaři začali zpívat Internacionálu, která byla z původně dohodnutého programu vypuštěna. Celé město bylo vyzdobeno, na státních a městských budovách vlály státní vlajky, na některých soukromých budovách i rudé prapory.⁶⁵ A rovněž třeba v Hlohovci měl 1. květen poklidný průběh. V čele průvodu byl nesen rudý prapor, na náměstí se posléze shromáždilo asi 6 000 osob, k nimž promluvil Géza Felcán, a následně byla zpívána mj. Píseň práce.⁶⁶ Posledním příkladem budiž oslava v Turčianském Svätém Martině, kde měl hlavní projev poslanec Národního shromáždění Ferdinand Benda. Ten ve své řeči vyzdvihl význam volebního vítězství sociální demokracie a dále hovořil o socializaci a pozemkové reformě, o vysokých cenách zboží denní potřeby a jeho nedostatku. V závěru však svoji řeč zradikalizoval a přítomným slíbil, že „*teraz už vyčistia župne domy a vymetu služnovské úrady*“. Podle policejního hlášení Bendova řeč vynikala „*štváctvom proti terajšiemu poriadku*“ a byla „*úplne demagogická*“.⁶⁷ Obraz prvomájových oslav na západě Čech byl téměř totožný, zejména v průmyslových městech byla již jasně zřetelná polarizace sociálně demokratické strany a radikální tendence její bolševické frakce. A poměry na Slovensku byly v této souvislosti v Plzni reflektovány zejména levicovým tiskem. V sociálně demokratické *Nové době* kupř. vyšel 7. května 1920 obsáhlý článek, který útočil především na ministra Vavra Šrobára a dokumentoval, jaký „*prohnilý, hanebný a korupční systém na Slovensku zavedl*“.⁶⁸ Speciálně se zaměřil na již zmíněného župana Fábryho, kterého kritizoval za špatné zásobování župy, vývoz potravin za hranice a všudypřítomnou korupci a klientelismus.

Naposledy zmíněný průběh oslavy Svátku práce však vcelku reálně vystihoval skutečné nálady stále ještě velmi radikálního dělnictva. Hodně podobné byly totiž i četné demonstrace a stávky na podporu sociálních požadavků, zejména kvůli jednáním o kolektivních smlouvách, aprovizaci, nezaměstnanosti či mzdových podmínkách. Stávky měly všeobecný charakter, z týchž či hodně podobných důvodů stávkovali dělníci zaměstnaní v průmyslu i v zemědělství. Uvedme nejprve pro příklad jen výběrový slovenský výčet: 16. února 1920 stávkovali kupř. zemědělství dělníci v Dolních Rišňovcích na Hlohovecku a solidár-

65 SNA, MPS, kart. 315, sign. I 1/aI, hlášení Hlavního policejního kapitanátu v Bratislavě MPS v Bratislavě ze 4. 5. 1920.

66 SNA, MPS, kart. 315, sign. I 1/aI, hlášení Hlavnoslužnovského úřadu v Hlohovci MPS v Bratislavě ze 4. 5. 1920.

67 SNA, MPS, kart. 315, sign. I 1/aI, hlášení ŽÚ v Turčianském Svätém Martině MPS v Bratislavě z 3. 5. 1920.

68 Skandální poměry na Slovensku. In: *Nová doba*, roč. XXVI, č. 125, 7. 5. 1920, s. 2.

ně s nimi i zaměstnanci dalších dvorů v okrese,⁶⁹ 24. února 1920 proběhla stávka v Ružomberku spojená s kontrolou zásob ve vybraných domech a s rekvizicemi, 9. března 1920 stávka zemědělského dělnictva na Kohnově velkostatku ve Chtelnici u Piešťan,⁷⁰ 12. března 1920 stávkovalo 300 sociálně demokratických dělníků v továrně na kůže Pavla Budišovského ve Velkých Bošanech,⁷¹ 8. dubna 1920 vstoupilo do stávky 600 dělníků Hernadské železářské akciové společnosti v Nižních Slovincích na Levočsku⁷² a 17. května 1920 dělnictvo továrny na marmeládu v Rimavské Sobotě.⁷³

Někde měly stávky i jiné cíle, 24. března 1920 kupř. stávkovalo veškeré sociálně demokratické dělnictvo okresu Piešťany za propuštění sekretáře strany Gézy Felcána z Hlohovce, který byl 13. března téhož roku zatčen a předán do soudní vazby do Bratislavy.⁷⁴ V některých případech byly důvody stávky kromě sociálních i politické. Od 31. května do 10. června 1920 tak stávkovali třeba dělníci státního solivaru v Solnohradě u Prešova. Nespokojení dělníci si stěžovali na nedodržování kolektivní smlouvy a stížnosti směřovali též vůči přednostovi závodu Josefu Kášovi, který údajně s dělníky jednal nedůstojně, ovšem příčina nespokojenosti ležela podle vyšetřovatelů v intrikách „několika maďaronských živlů“, kteří chtěli zabránit konsolidaci poměrů v solivaru. Prešovský župan Pavol Fábry vyjádřil přesvědčení, že Solnohrad je „*hnízdem bolševiků*“, ovšem sám nebyl schopen nijak pomoci. Příčina problémů spočívala rovněž v české národnosti většiny vedoucích úředníků solivaru, vůči kterým měli dělníci vedení manipulačním úředníkem Josefem Terebou výhrady také.⁷⁵ *Slovenský baník* kupř. popisoval, co museli dělníci „*pretrpeť a nechať si ľúbiť od starorakúskych nadutých byrokratov, ktorí sa vydávali za Čechov*“.⁷⁶ V červenci 1920 se pak stávky rozšířily na celém východním Slovensku, podle velkostatkáře Moskovitze z Abaujsiny byly vyvolávány „*různými živly*“, kteří agitovali po vesnicích. Jeden z agitátorů mu údajně sdělil, že cílem stávek je vyvolání státního

69 SNA, MPS, kart. 325, sign. XII 172/b, hlášení ČS v Pistárech Slůznovskému úřadu v Hlohovci z 18. 2. 1920.

70 SNA, MPS, kart. 325, sign. XII 172/a, hlášení ČS ve Chtelnici ZČV v Bratislavě z 10. 3. 1920.

71 SNA, MPS, kart. 325, sign. XII 172/a, hlášení ČS ve Velkých Bošanech ZČV v Bratislavě z 13. 3. 1920.

72 SNA, MPS, kart. 325, sign. XII 172/a, hlášení ČS v Krompachách ZČV v Bratislavě z 9. 4. 1920.

73 SNA, MPS, kart. 325, sign. XII 172/a, hlášení ČS v Rimavské Sobotě ZČV v Bratislavě z 19. 5. 1920.

74 SNA, MPS, kart. 325, sign. XII 172/b, hlášení ČS v Piešťanech ZČV v Bratislavě z 27. 3. 1920.

75 SNA, MPS, kart. 325, sign. XII 172/a, dopis MPS v Bratislavě Ústřední správě státních bání a hutí při MVP v Praze z 24. 6. 1920.

76 Zo života baníkov. In: *Slovenský baník*, roč. I, č. 10, 5. 7. 1920, s. 2.

převratu,⁷⁷ a kromě zemědělského dělnictva stávkovali kupř. i úředníci notariátů v Abaujsině či Semši.

A v neposlední řadě rezonovaly i na Slovensku stejně jako na západě Čech socializační snahy. Dne 27. března 1920 se uskutečnila schůze dělnictva továrny na střelivo a kovové zboží Georga Rotha v Bratislavě (dodnes známá bratislavská Patrónka), a o dva dny později vyslali dělníci deputaci s požadavky na socializaci továrny, kterou měla řídit závodní rada složená z poloviny ze zástupců dělnictva. Závodní rada měla mít podle jeho představ právo kontrolovat vedení knih či nakupovat a prodávat materiál a čistý zisk se měl rovněž dělit na polovinu.⁷⁸ Dne 12. května 1920 se do továrny dostavil vládní referent Ivan Markovič, který se na schůzi dělnictva snažil přesvědčit přítomné o poklidném vývoji, a podle zprávy se jednalo pouze o „*znemožnění výstředností a to cestou smírnou*“.⁷⁹ Politický podtext měla i socializační akce na velkostatku Alexandra Strassera v obci Bábu. V tomto případě se 29. června 1920 hlohovecká sociálně demokratická organizace usnesla, že bude klást nájemcům a majitelům velkostatků požadavky na zvýšení mezd dělnictvu. Na to však ani jeden z nich nepřistoupil, a tak se téhož dne odpoledne shromáždilo asi 300 dělníků pod vedením Václava Zimmermanna z Bábu, který vyzval správce velkostatku Josefa Erdelyho, aby jim vydal klíče od sýpek a sklepů, což správce pod nátlakem učinil. Podobně pak téhož dne nespokojení dělníci donutili k předání velkostatku ještě Rudolfa Kínika v Bučanech. Toto socializační opatření bylo nařízeno sociální demokracií jako pojistka proti již zmiňovanému podloudnému vyvážení potravin.⁸⁰

Souběžně se stávkami se konaly i demonstrace různého typu a zaměření. Jedna z nich, zaměřená proti všeobecné drahotě, proběhla v relativním poklidu za účasti 2 000 osob kupř. 10. března 1920 ve Zvolenu,⁸¹ ovšem k incidentu s fatálními následky a s celostátním dosahem došlo 26. března téhož roku v Rumanové v okrese Hlohovec, kde místní obyvatelstvo pobuřoval sociálně demokratický agitátor, dvaatřicetiletý Ján Bališ. Bránil se aktivně zatčení a po jeho výzvě „*Pojďte nutra! Tady je zle!*“ vnikl do obchodní místnosti zdejšího potravního spolku, kde se Bališ nacházel, dav lidí a snažil se odzbrojit přítomné zasahující četníky. Při tahanici o zbraně vyšla z jedné z nich rána, která zranila Ba-

77 SNA, MPS, kart. 325, sign. XII 172/a, dopis Župního obilního úřadu v Košicích Zemskému obilnímu úřadu v Bratislavě.

78 SNA, MPS, kart. 325, sign. XII 168/k, dopis správy továrny MPS v Bratislavě z 30. 3. 1920.

79 SNA, MPS, kart. 325, sign. XII 168/k, dopis MPS v Bratislavě referátu pro administraci v Bratislavě ze 14. 7. 1920.

80 SNA, MPS, kart. 327, sign. XIV 207/a, hlášení OČV v Hlohovci SZ v Nitře z 1. 7. 1920.

81 SNA, MPS, kart. 327, sign. XIV 207/a, hlášení ČS ve Zvolenu ZČV v Bratislavě z 11. 3. 1920.

liše a dva četníky, další četník na jejich obranu vystřelil znovu a teprve poté se dav rozutekl. Zraněný Bališ, který byl postřelen oběma projektily, zůstal ležet uvnitř, druhý zraněný, dělník Gašpar Konopásek, padl před domem, četníci utrpěli pouze lehká poranění. Po ošetření byl těžce raněný Bališ ponechán v Rumanové, Konopáska dopravili do nemocnice v Nitře, nicméně oba ještě téže noci zemřeli. Příštího dne se zpráva o incidentu dostala do bratislavských *Robotnických novin*, kde vyšel o celé události značně zmanipulovaný článek,⁸² velmi kritickou reflexi tamních událostí přinesla i plzeňská *Nová doba*.⁸³ Incident se vyšetřoval na mnoha úrovních a zasahující četníci na zkoušku Karel Nový a Bohumil Prantl byli stíháni i trestně.⁸⁴

K výtržnostem, tentokrát spojeným s nařízeným výkupem obilí, došlo 1. června 1920 také v Lubici. Dvě komise tam společně s vojenskou asistencí rekvírovaly zásoby, což vyvolalo odpor místních obyvatel a inzultaci přítomných komisařů. Po zákroku četnictva se komisaři ukryli na radnici, poté město opustili a v rekviziční činnosti pokračovali až druhého dne. To již bylo obyvatelstvo o poznání klidnější a za silné vojenské a četnické asistence tak mohl referent Státního obilního úřadu v Levoči Václav Trávnický úkol dokončit. Podle následného šetření byl incident naplánován dopředu a stálo za ním především představenstvo města.⁸⁵ Proti rekvizicím obilí ovšem silně agitovala i církev, kdy proti nim kupř. 18. července 1920 horoval v Topolčanech na veřejném shromáždění farář Ján Konštantin Könyves z Čerman. Jeho řeč zapůsobila na venkovské obyvatelstvo natolik, že podobně jako v Lubici odmítali obilí komisařům vydávat. K incidentům došlo např. v Nové Vsi či přímo v Čermanech, kde rolník Escher prohlásil, že žádné obilí do Prahy a do Čech dodávat nebude. Farář Könyves posléze při výslechu uvedl, že rolníci odvedou jen tolik, kolik budou sami chtít, a že neuznává kontingenty ani teror v odvádění, proti kterému se ostatně postavila i celá obec.⁸⁶

A vážný sociální problém představoval také nedostatek dostupného a vhodného bydlení a celková bytová nouze. Stejně jako na západě Čech se i na Slovensku tento stav řešil různými prostředky, ponejvíce represivními, přinášejícími majitelům bytů nejrůznější omezení, např. rekvizicemi bytů či omezováním zá-

82 SNA, MPS, kart. 327, sign. XIV 207/a, dopis Hlavnoslúžnovského úřadu v Hlohovci MPS v Bratislavě z 28. 3. 1920.

83 O slovenských poměrech. In: *Nová doba*, roč. XXVI, č. 96, 7. 4. 1920, s. 3; Klub slovenských poslanců o vraždě v Rumanové. In: *Nová doba*, roč. XXVI, č. 99, 10. 4. 1920, s. 1.

84 SNA, MPS, kart. 327, sign. XIV 207/a, hlášení ZVV v Bratislavě MPS v Bratislavě ze 7. 4. 1920.

85 SNA, MPS, kart. 327, sign. XIV 207/a, hlášení ČS v Kežmarku ZČV v Bratislavě z 9. 6. 1920.

86 SNA, MPS, kart. 327, sign. XIV 207/a, dopis obilního inspektora Jaroslava Víška Hospodářskému úřadu v Bratislavě z 27. 8. 1920.

konných možností výpovědi nájemníkům.⁸⁷ Tato opatření, zasahující zásadním způsobem do vlastnických práv, měla sice platit pouze nezbytně nutnou dobu, ovšem ještě dlouho po válce se neblahý stav v oblasti bydlení nelepšil a společenská poptávka po restrikcích ze strany státu přetrvávala. Příkladem budiž třeba protest košických českých profesních a zájmových spolků a organizací z listopadu 1921 proti zrušení zákona o rekvizici bytů obcemi. Uvedené spolky přijaly na veřejné schůzi rezoluci, v níž upozorňovaly na kritický nedostatek bytů a na bytovou lichvu, vůči níž však stát podle jejich mínění nijak účinně nezasahoval. Zejména v národnostně smíšených oblastech tak byli nájemníci po zrušení zákona o zabírání bytů a tím i bytových úřadů „vydání na pospas národnostně nepřátelských majitelů bytů a domů“ a rezoluce uvedla jako příklad právě Košice, kde byla situace „den ode dne zoufalejší“, jelikož „případy vypovídání z bytů se překotně rozmnožují a postižení nedovolavše se nápravy a pomoci hledí vstříc kruté zimě“. Rezoluce proto požadovala nejen znovuoobnovení zákona a rozšíření jeho platnosti na Slovensku až do doby, než bude „náležitě bytové zabezpečeno“, ale také prodloužení působnosti zákona o ochraně nájemníků, který měl být rovněž brzy zrušen, a v neposlední řadě i ponechání existence bytového úřadu, jehož složení však mělo nově kopírovat výsledky aktuálního sčítání lidu, tj. rozhodovací většina by měla být v rukou tzv. Čechoslováků, resp. obyvatel slovenské a české národnosti. Rezoluce v závěru uvedla, že jejím naplněním je podmíněn „dobrý chod společenského soužití na Slovensku“ a že v případě jejího odmítnutí jsou její signatáři připraveni „sáhnouti k svépomoci“.⁸⁸ Něco podobného znali velmi dobře i obyvatelé české národnosti žijící v národnostně smíšených oblastech západních Čech a rovněž recepty na řešení se na západě i východě Československa velice podobaly.⁸⁹

Varianta řešení problému „svěpomocí“ však pochopitelně představovala až krajní řešení, takže s bytovou krizí souvisely na západě i východě republiky především snahy těm nejhorším excesům předcházet. Příkladem jedné takové budiž třeba situace v Hlohovci, kde majitel tamního fraštického fideikommissu Juraja Erdödyho hrabě Imrich Erdödy hodlal v dubnu 1919 jako gesto dobré vůle darovat místní sociálně demokratické organizaci pozemky u nádraží k výstavbě dělnického bydlení. Jednalo se o výpomoc v bytové nouzi a byty měly sloužit pouze organizovaným dělníkům. Sociálně demokratická organizace

87 Blíže k situaci v Plzni v oblasti bydlení viz ŘEHÁČEK, Karel: *Bytová otázka a bydlení v meziválečné Plzni* (v tisku).

88 SNA, MPS, kart. 50, prez. XIII, dopis MPS v Bratislavě MSP v Praze z 2. 11. 1921.

89 ŘEHÁČEK, Karel: Stavební družstvo pro Plzeňsko a Stříbrsko a jeho aktivity v národnostně smíšených oblastech jihozápadu Čech. In: *Nardi aristae. Sborník k 70. narozeninám Ivana Martinovského*. Ústí nad Labem 2007, s. 219–244.

chtěla získat další pozemky od města, což se ovšem nepodařilo, a tak i z Erdödyho daru nakonec sešlo. Erdödy proto prodal zmíněné pozemky městu, na jejich části bylo vybudováno hřiště a zbytek byl rozprodán občanům na výstavbu bydlení a byl využit i na stavbu úředních budov, čímž se měla zároveň snížit i vysoká nezaměstnanost místního dělnictva.⁹⁰ Snahy o řešení bytové nouze vedly též k různým kuriozitám, kupř. k návrhům na uzavírání veřejných domů a jejich přeměnu na byty. Příkladem budiž třeba situace v Bratislavě, kde městská rada navrhovala uzavření těchto podniků na jižní straně Hradeckého vrchu, zejména v domech Štuková 2, Oeserová 2, 6, 10, 12, 14 a Floriánová 12. V návrhu mj. stálo: „*Kým ženy s malými dětmi sa pre bytovú núdzu dostanu na ulicu, panuje v bordeloch cez celé noci veselá zábava.*“ Rada konkrétně navrhla přeměnit již zmíněný dům ve Štukové ulici na domov pro matky a kojence.⁹¹ Jak snaha města v tomto konkrétním případě dopadla, není z pramenů patrné, ovšem tyto kuriózní situace pochopitelně poválečnou bytovou nouzi vyřešit, dokonce ani zásadně zmírnit nemohly. Jediným receptem na zmírnění katastrofální bytové situace na západě i východě Československa tak byla státem podporovaná výstavba, k níž skutečně v dalších letech a s velmi dobrými výsledky docházelo.

V. Závěr

Srovnáním vývoje na západě Čech a na Slovensku v prvních letech po vzniku Československa, alespoň ve sledovaných aspektech – tedy nacionálním a sociálním –, lze konstatovat, že poměry ve vzájemně nejvzdálenějších regionech nově vzniklé republiky byly až překvapivě podobné. Přestože tvořily obě oblasti před rokem 1918 součást jedné monarchie, byl jejich dlouhodobý politický, hospodářský, sociální a kulturní vývoj natolik odlišný, že jeho podobnost v nacionální a sociální sféře v prvních letech po vzniku společného státu skutečně do značné míry překvapuje.

Realita však taková byla a výsledky historického výzkumu to dokazují. V obou sledovaných oblastech byly obdobné potíže řešeny v oblasti národnostní. Ty plynuly jednak z nacionálního, alespoň zpočátku ne zcela přátelského „obklíčení“ obou regionů zvenčí (česko-bavorské a česko-saské pomezí na západě Čech a rozsáhlá hranice Slovenska s jeho sousedy), jednak z nacionální

90 SNA, MPS, kart. 325, sign. XII 160/r/1, dopis Hlavnoslužnovského úřadu v Hlohovci MPS v Bratislavě z 12. 4. 1920; koncept darovací listiny, s. d.

91 SNA, MPS, kart. 325, sign. XII 160/r/1, dopis Rady města Bratislavy MPS v Bratislavě z 3. 9. 1920.

irendenty vnitřní, na západě Čech reprezentované obyvatelstvem německé národnosti, na Slovensku zejména maďarskou menšinou. Tato situace nebyla snadná především v prvním půlroce existence Československa, nicméně zásadně se nezlepšila ani po podpisu mírových smluv s Německem, Rakouskem a Maďarskem. Vnější i vnitřní ohrožení integrity československého státu bylo i nadále značné, jeho správa musela věnovat udržení svébytnosti a územní celistvosti Československa nemalé úsilí, zápas s tuzemskými a zahraničními nepřáteli státu představoval nezanedbatelné náklady a vyžádal si i četné oběti. Na západě Čech se s těmito potížemi vyrovnala nově vzniklá republika nepoměrně snáze, došlo k vojenskému obsazení „odbojných“ oblastí, k potlačení nacionálního povstání v březnu 1919 a dalších nebezpečných výstřelků, ale především se podařilo eliminovat zahraniční vlivy v podobě minimálního rozšíření radikálních proudů přes státní hranice. Na Slovensku byla situace v tomto ohledu mnohem složitější a zejména kvůli vnějším tlakům a otevřeným zásahům do tamního vývoje zvenčí se situace dostávala do normálu obtížněji a s mnohem většími náklady.

Ještě podobnější se zdá být vývoj obou vzdálených regionů v sociální oblasti. Ani zde však není důvod k většímu údivu: přes rozdílnou hospodářskou a sociální situaci před vypuknutím Velké války následující válečné pětiletí způsobilo, že se diference zejména v oblasti zásobování obyvatelstva potravinami a dalšími předměty denní potřeby téměř ztratily. Východní část Československa mohla naopak po válce profitovat ze zemědělského charakteru celého širokého regionu a patrně nebyla ani díky prozíravější (z pohledu Pešti), ovšem zároveň egocentričtější (z pohledu Prahy či Vídně) válečné hospodářské politice Zalitavska patrně tak aprovizačně vydrancovaná jako spíše průmyslová oblast Plzeňska a západních Čech. I tak však měly oba sledované regiony po vzniku Československa téměř totožné problémy v podobě podlounného vývozu potravin a dalších důležitých komodit přes hranice, nedostatku a vysokých cen zboží denní potřeby, řetězového obchodu a lichvy s ním, nedostatku dostupného a zdravotně vyhovujícího bydlení, úrovně mezd zaměstnanců a jejich pracovních podmínek. Všechny tyto aspekty se na obou koncích Československa projevovaly růstem nespokojenosti širokých společenských vrstev, šířením radikalismu spojeného s revolučními výstřelky, násilnostmi a ignorací pravidel právního státu. I v těchto záležitostech byly poměry na západě i východě Československa velice podobné a opět záleželo zejména na státu jako celku, jak se postupně s těmito těžkostmi zvládne vypořádat.

Prakticky jedinou odlišnost, kterou výzkum obou sledovaných oblastí detekoval, tak představuje vztah obyvatelstva východu a západu Československa ke společnému státu a k sobě navzájem. Zatímco na západě Čech nebyly protislo-

venské nálady nijak patrné a obyvatelé tohoto regionu naopak odjížděli na Slovensko bojovat a pomáhat budovat jeho novou správu, na Slovensku se často setkávali s odmítáním, urážkami a nevolí ze strany Slováků. Srovnání však není v tomto případě zcela spravedlivé, protože výchozí podmínky obou etnik byly historicky zcela odlišné. Češi (a Západočeši rovněž) se jednoduše nacházeli ve zcela jiné situaci než Slováci a zkušenosti se Slováky nebyly na západě Čech prakticky žádné. I proto je tedy tato odlišnost mnohem více anomálií, podmínky na západě a východě Československa v tomto ohledu srovnávat nelze a výše uvedenou skutečnost je tak možné pouze konstatovat.

POUŽITÉ ZDROJE

Archivní prameny:

Národní archiv

Předsednictvo ministerské rady

Slovenský národní archiv

Ministr Československé republiky s plnou mocí pro správu Slovenska

Státní oblastní archiv v Plzni

Inspektorát pro zásobování uhlím Plzeň

Krajský soud Plzeň

Policejní ředitelství Plzeň

Sbírka matrik západních Čech

Periodický tisk:

Český deník

Nová doba

Slovenský baník

Slovenský denník

Večerní české slovo

Literatura:

BYSTRICKÝ, Valerián: Slovenská otázka v medzivojnovom Československu.

In: *Národnostná otázka v strednej Európe v rokoch 1848–1938*. Prešov 2005 s. 233–255.

- DRNEK, Jan – VONDROVSKÝ, Václav: *Hoši jako květ. Historie 35. pěšího pluku. Příběh pluku a města 1683–2010*. Plzeň 2010.
- HOLEC, Roman: Rozdělené lojality – Slováci mezi lojalitou k Uhorsku a k nové republice. In: *Višegradská paměť či višegradské paměti? Paměť většiny a paměti menšin. Čítanka textů*. Ústí nad Labem 2014, s. 83–110.
- HOLEC, Roman: Slovenský krok do neznáma. Diletantismus, naivita, poctivost vs. předvídavost, pragmatismus, vypočítavost? In: *Dějiny a současnost*, 2018, roč. 40, č. 7, s. 14–16.
- MÍČKO, Peter – KMEŤ, Miroslav: *Dejiny Slovenska a Slovákov (1918–1945)*. Banská Bystrica 2018.
- MICHEL, Miroslav: *Pod heslom integrity: slovenská otázka v politike Maďarska, 1918–1921*. Bratislava 2009.
- MRVA, Ivan – MULÍK, Peter: *Rok 1918 a Slováci*. Martin 2019.
- PODRIMAVSKÝ, Milan: Slováci a uhorský štát na prelome 19. a 20. storočia. In: *Slovensko na začiatku 20. storočia. Spoločnosť, štát a národ v súradniciach doby. Zborník štúdií*. Bratislava 1999 s. 25–35.
- RYCHLÍK, Jan: Vznik společného státu Čechů a Slováků. In: *Českoslovenství součást evropanství. O vzájemnosti a svébytnosti střední Evropy. Sborník odborné mezinárodní konference konané k 50. výročí osvobození Československa. Česko-slovenská vzájemnost a svébytnost v soudobé Evropě. Luhačovice 28. 8. 1995 – 29. 8. 1995*. Brno 1996 s. 130–153.
- ŘEHÁČEK, Karel: *Bytová otázka a bydlení v meziválečné Plzni* (v tisku).
- ŘEHÁČEK, Karel: Diktatura „ulice“ v popřevratové Plzni (1918–1921). In: LOEWENSTEIN, Bedřich – HLAVÁČKA, Milan – ŠÍSTEK, František a kol.: *Násilí a jiná moderna. Práce Historického ústavu AV ČR, řada A, svazek 79*. Praha 2017, s. 155–174.
- ŘEHÁČEK, Karel: „Draží rodiče“. Válečná každodennost doudeleveckého landveráka Josefa Chmelíka v korespondenci z let 1915–1918. In: STOČES, Jiří – MUŠKOVÁ, Eva a kol.: *Tenkrát na západě (Čech)*. Plzeň 2013, s. 177–183.
- ŘEHÁČEK, Karel: „Ducha velmi vojenského, pevný a přímý charakter“. Generál Vilém Slezáček (1873–1926). In: *Voják a město. Město a armáda na Moravě v moderních dějinách (18.–21. století)*. Kroměříž 2021, s. 47–52.
- ŘEHÁČEK, Karel: *Jménem národ a pro národ! České školství v národnostně smíšených oblastech jihu západu Čech v letech 1880–1945*. Plzeň 2019.
- ŘEHÁČEK, Karel: Majetkové a rodinné poměry plzeňského starosty Ludka Píka. In: *Minulostí Západočeského kraje*, 2016, roč. 51, s. 179–197.
- ŘEHÁČEK, Karel: Meziválečný vývoj v Německu a jeho dopady na situaci v západních Čechách. In: *Bohemiae Occidentalis Historica*, 2020, č. 2, s. 75–107.

- ŘEHÁČEK, Karel: *Němci proti Československu na západě Čech (1918–1920)*. Plzeň 2008.
- ŘEHÁČEK, Karel: Obecní volby v roce 1919 v Plzni. In: *Minulostí Západočeského kraje*, 2010, roč. 45, s. 56–111.
- ŘEHÁČEK, Karel: Plzeň v letech 1918–1938. In: SKÁLA, Adam a kol.: *Dějiny města Plzně 3*. Plzeň 2018, s. 24–66.
- ŘEHÁČEK, Karel: *Plzeň v Národním shromáždění v letech 1918–1939. Portréty plzeňských poslanců a senátorů*. Plzeň 2012.
- ŘEHÁČEK, Karel: *Plzeňská radnice mezi válkami. Kdo byl kdo ve vedení města v letech 1918–1939*. Plzeň 2021.
- ŘEHÁČEK, Karel: Slezáčkovi hoši jako květ i Hrbkovi revoluční gardisté. Komparace událostí let 1918 a 1945 na západě Čech. In: POLNAR, Stanislav – ŘEPA, Tomáš (eds.): *Ozbrojené síly a československý stát II*. Brno 2021, s. 29–43.
- ŘEHÁČEK, Karel: Sociální (socialistický) a národní radikalismus v poválečné Plzni (říjen–prosinec 1918). In: *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu, sv. 4*. Praha 2005, s. 11–33.
- ŘEHÁČEK, Karel: Stavební družstvo pro Plzeňsko a Stříbrsko a jeho aktivity v národnostně smíšených oblastech jihozápadu Čech. In: *Nardi aristae. Sborník k 70. narozeninám Ivana Martinovského*. Ústí nad Labem 2007, s. 219–244.
- ŘEHÁČEK, Karel: *Svůj k svému? Česká menšina na jihozápadě Čech 1880–1938*. Plzeň 2023.
- ŘEHÁČEK, Karel: Státní hranice a poměry v západočeském příhraničí mezi válkami. In: *Bohemiae Occidentalis Historica*, 2021, č. 2, s. 48–81.
- ŘEHÁČEK, Karel: Zásobovací poměry v Plzni na přelomu let 1918/1919. In: *Západočeský historický sborník*, 2001, roč. 7, s. 300–302.
- ŘEHÁČEK, Karel: *Zvířata ve válce. Slasti a strasti soužití Plzeňanů se zvířaty v letech 1914–1918* (v tisku).
- ŠVORC, Peter – KOVAL, Peter (eds.): *Rok 1919 a Československo. Postavenie a premeny periférií nového štátu v procese jeho konštituovania*. Prešov 2020.
- VAŠŠ, Martin: Slovenská otázka v Československej republike (1918–1938). In: *Moderní dějiny. Časopis pro dějiny 19. a 20. století*, 2011, roč. 19, č. 2, s. 71–117.

